

J. KOKELMANAS

MINTYS KLAUSIMU: „KAM REIKALINGA FILOSOFIJA?“*

I. Įžanga

Šiame straipsnyje norėčiau pamąstyti klausimu: „Kam reikalinga filosofija?“, kad nusakyčiau jo reikšmę ir pateikčiau keletą konkrečių pasiūlymų, kaip į jį, ko gero, būtų galima atsakyti. Siekdamas savo samprotavimams suteikti reikiamą perspektyvą, pirmiausia trumpai paaškinsiu, kaip aš, veikiamas fenomenologijos ir hermeneutinio judėjimo, susidariau nuomonę apie filosofiją. Glaustai reziūmavęs šią idėją, aš tada pamėginsiu atskleisti, kiek įmanoma, straipsnio pavadinime paminėto klausimo prasmę ir į šitaip suprastą klausimą atsakyti. Baigdamas pareikšiu keletą pastabų apie filosofų diskusijos reikšmę.

Klausimai, kas yra filosofija, ko ji siekia, koks yra jos santykis su religija ir mokslu, koks metodas geriausiai tinka filosofiniams tyrinėjimams ir t. t., mane jau daugelį metų domina, ir, esant progai, aš mėginu parengti pozityvų straipsnį, aptariantį šiuos klausimus. Tolesniuose puslapiuose aš trumpai išdėstysiu tas idėjas, kurios tiesiogiai liečia pagrindinį diskusijos dalyką. Tiems, kas nori plačiau su tuo susipažinti, aš rekomenduoju savo ankstesnes publikacijas šiais klausimais¹.

II. Kas yra filosofija?

Kaip daugelis kitų dabarties filosofų, aš pamažu priėjau prie išvados, jog būtina kritiškai žiūrėti į visas klasikinės filosofijos sampratas. Tačiau ši kritiška laikysena klasikinių metafizinių koncepcijų atžvilgiu išreiškia mūsų pozityvų interesą, nes mes įsitikinę, kad klasikinėse sampratoje akivaizdus idealas, kuris iki šiol dar nėra visiškai įgyvendintas.

* Versta iš: Wozu Philosophie? Stellungnahmen eines Arbeitskreises. Hrsg. Hermann Lübbe.— Berlin; New York, 1978.— S. 213—237. Vertė C. Kalenda.

¹ Pagrindinės tezės, kurios čia dėstomos, buvo inspiruotos de Waelhens A. *La Philosophie et les expériences naturelles* (Den Haag: Nijhoff, 1961). Hėgelį interpretavau, veikiamas *Hyppolite*, *Merleau-Ponty* ir de Waelhens publikacijų. Tačiau pagrindinės mano refleksijų perspektyvos nulemtos *Heidegerio Sein und Zeit* (Tübingen: Max Niemeyer 1963). Išsamiai išdėstyti šias idėjas aš pamėginu savo įžanginiame žodyje *Over de zin der Wijsbegeerte* (Den Haag: Lannoo, 1963) ir savo knygoje *The World in Science and Philosophy* (Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1969).

Užuot neigę filosofijos istoriją, mes laikome ją svarbiu filosofinių refleksijų poligonu, siekdami iškelti bei išryškinti tikrąją idealo reikšmę, kaip jis iš pradžių buvo suprantamas Parmenido ir Heraklio Graikijoje. Šiame pakartojimo procese mes mėginame išsaugoti tai, kas sudaro tikrąją praeities filosofijų didybę.

Mes sutinkame su graikų filosofais, kad filosofijos ieškojimų laukas slypi „esinių būtyje“, pačioje būtyje. Tačiau užuot savo dėmesį sukoncentravę daugiausia į esinius, t. y. į *onta*, mes krepiame savo interesą į apibrėžtą prasmės totalumą arba į visybę, kurioje — turint omeny jos prasmę — esiniai gali patys pasirodyti kaip esiniai, kas jie yra. Vis dėlto su Dekartu ir Kantu mes esame įsitikinę, kad, tiriant visybę, reikia remtis žmogaus subjektyvumu kaip pradiniu tašku. Tačiau, kitaip negu modernioji filosofija, mes suprantame šitą subjektyvumą ne kaip maštančią substanciją, uždara monadą, pasyvų registruojamąjį mąstymo prietaisą, kuris iš išpūdžių su tam tikrų asociacijos dėsnų pagalba plėtoja idėjas, arba kaip grynąją sąmonę, arba kaip pačią vietą, kur absoliutas realizuoja savo savimonę kaip absoliutų žinojimą. Žmogus susivokia nuo seno tiesiogiai kaip esinys, kuris yra pasaulyje ir kuris (ką nuolat jis taip pat daro, galvoja, jaučia arba trokšta) žino, kad jis dar neturi visiškai artikuliuoto žinojimo apie šį pasaulį. Jis yra tas ikiontologinis pasaulio supratimas, kuris turi būti pradinis taškas žmogaus filosofijai, mėginančiai atsakyti į visybės prasmės klausimą.

Kitaip tariant, mes pritariame beveik visų didžiųjų praeities filosofų pažiūrai, kad filosofija turi kritiškai apmąstyti visybės prasmę, t. y. prasmės totalumą, kuri žmogus kiekvienoje epochoje gali suprasti. Tačiau kitaip negu graikai mes giname pažiūrą, kad filosofija, traktuodama visybę, turi suteikti žmogui ypatingą vietą. Priešingai daugumai modernių filosofijų, žmogus turi būti suprantamas ne uždara sąmonės, bet kaip „subjektas“, kurio esminė charakteristika — atvirumas, t. y. egzistencinė orientacija į pasaulį, transcendencija bei laisvė. Todėl mes giname pažiūrą, kad tikroji ontologija, kuri visą savo dėmesį skiria visybės prasmės klausimui, turi perkelti savo pradinį tašką į žmogaus būties interpretacinę analizę, kuri atitinka žmogaus būtį. Ši analizė rodo, kad žmogaus subjektyvumas yra iš esmės intencionalus; žmogus „egzistuoja“, jis iškyla prieš pasaulį ir būtinai transcenduoja save bei daiktus į pasaulį. Taigi žmogus nėra savyje susipainiojęs Ego arba sudėtingas mechanizmas, priežastingu būdu glaudžiai susijęs su savo aplinka. Iš pat pradžių ir giliausia savo būties esme žmogus reiškiasi kaip esinys, kuris yra pasaulyje ir kartu išsiskiria iš jo. Dialoge ir dėl dialogo su pasauly esančiais daiktais bei artimaisiais žmogus leidžia esiniams ir pasauliui būti tuo, kas jie yra. Jis atranda juos, aiškina jų prasmę ir taip iškelia švieson jų tikrąją esmę.

Kai mes sužinome, kad žmogus yra ne kas kita kaip pasaulio projektas ir kad jo egzistencinė orientacija į pasaulį gali įgauti įvairias konkrečias formas, tuoj pat iškyla klausimas: kuri iš šių orientacijų į

pasaulį yra pradinė? Tuo tarpu kai Dekartas ir Kantas manė, kad pradinis bei pirmasis yra kognityvus santykis, kuris susidaro ir glūdi teoriniame žinojime, mes teigiame, kad teorinis žinojimas ir mokslas gali būti laikomas tik specifiniu ir būtent tik išvestiniu žmogaus fundamentinės orientacijos į pasaulį būdu. Žmogaus orientacija į pasaulį susidaro iš pradžių suinteresuotos veiklos su daiktais ir artimaisiais pavidalu. Žmogus pakyla į teorinius samprotavimus bei mokslą tik būdamas pirmiau susirūpinęs veikti ir gyventi pasaulyje. Supratimas, kuris žmogaus būčiai yra svarbus, egzistuoja dėl to iš pradžių ne kaip vienintelio įsistebeilijimas, bet kaip susirūpinusio pasaulio susirūpinimas (das Besorgen der besorgten Welt), neišreikšta „praktognozijos“ rūšis, kurioje vidinis pasaulio esinys tiesiogiai jau yra kaip toks.

Iš šių trumpų svarstymų būtina išplaukia labai svarbios išvados. Pirmą, kol kas aišku, kodėl mes manome, kad tradicinė filosofija nuo Platono ir Aristotelio vis klausdama tyrinėjo visybę, t. y. būties problemą, pernelyg vienpusiškai orientuodamasi į vidinių pasaulio esinių būtį. Toliau aišku, kad moderniojoje filosofijoje daiktai buvo traktuojami pernelyg vienpusiškai — tik kaip teorinio žinojimo objektai ir specifiniai — kaip empirinių mokslų objektai. Šitaip esiniai buvo keičiami objektais, o daiktai — esybėmis (Entitäten). Bet kai tik daiktai suprantami vien kaip teorinio, mokslinio pažinimo objektai, tampa aišku, kodėl visybė buvo suprasta kaip realybė (res) ir tokiu būdu reifikuota. Sulig šiuo būties sampratos perkėlimu pasistūmėjo taip pat ontologinis paties žmogaus supratimas į tos būties sąvokos horizontą. Taip pat pats žmogus yra daiktas, būtent labai specialus daiktas, mąstantis daiktas, subjektas, kuris žiūri į kitus esamus daiktus kaip į objektus. Taip pat žmogus yra, kaip kiti daiktai, tik tiesiog esamas. Tačiau ši būties, kaip realybės, daikto, kaip objekto, ir žmogaus, kaip mąstančios substancijos, samprata būtina turėjo skatinti moderniąją realybės problemą, kaip ji buvo Dekarto ir vėliau Kanto formuluota. Ši problema neišvengiama, kai tik subjektas ir objektas išskiriami, kaip tai įvyko moderniojoje filosofijoje.

Todėl suprantama, kodėl domėjimasis vertybėmis vėliau žymiai išaugo. Nes momentu, kai daiktai suprantami vien kaip mokslinio pažinimo objektai, aiškiai neteko jie, kaip esybės, vertybių charakteristikos.

Dabar atkreipkime dėmesį į kitus labai svarbius mūsų pažiūros į filosofiją elementus: jos ryškų istoriškumą ir idėją, kad filosofija kritinėje refleksijoje remiasi mūsų žmogiškuoju patyrimu. Abi idėjas pirmasis suformulavo Hegelis. Čia būtų įdomu detaliai patyrinti, kaip pats Hegelis šias idėjas suprato, kaip jis pateisino jas ir kodėl daugelis dabartinių filosofų jas iš naujo formuluoja. Kadangi aš jau gvildinau šį klausimą kitur, čia esu linkęs apsiriboti trumpai charakterizuodamas poziciją, kurią mes įgijome mėgindami vėl ir vėl įsigilinti į Hegelio filosofiją.

Mes su Hėgeliu teigiame, kad žmogus yra iš esmės laikiškas bei istoriškas ir kad, jei žmogus iš esmės istoriškas, kiekviena jo apraiška įeina į tą istoriškumą. Tai reiškia, be kita ko, kad žmogaus filosofija taip pat yra iš pagrindų istoriška. Mėgindami ribose srities, kuri Hėgelio dėka filosofijos istoriškumo sampratos buvo atverta, surasti savą kelią, kai kurie dabarties filosofai teigia, kad šis istoriškumas galų gale šaknijas iš esmės istoriniame visybės pobūdyje, t. y. visos prasmės totalume, kuris skirtingose žmonių istorijos epochose skirtingu būdu pasireiškia ir pasislepia. Kita vertus, filosofijos istoriškumas natūraliai šaknijas taip pat paties žmogaus būties istoriškume.

Iš to galima tuoj pat padaryti išvadą, kad tobulos filosofinės sintezės niekada negalima pasiekti. Kiekvienas filosofas mėgina suprasti pasaulį, kuriame *jis* gyvena. Kadangi šis apibrėžtas pasaulis vis dėlto nėra identiškas *tam* pasauliui ir *tas* pasaulis nėra identiškas visybės prasmėi, o tik egzistuoja tam tikru būdu, kuriame visos galimos prasmės totalumas pasireiškia tam tikru momentu žmonių istorijoje ir pasislepia ribotame artikuliuotų pasaulių kiekyje, ir kadangi pats filosofas šito pasaulio suformuotas, yra akivaizdu, kad jo filosofija niekada negali išvengti savo istorinės situacijos ribotumo. Kitaip tariant, mes sutinkame su Hėgeliu, kad skirtingos filosofinės perspektyvos gali būti suprantamos kaip pažangi tiesos plėtotė, t. y. kaip laipsniško atskleidimo bei išaiškinimo procesas. Atitinkamai klysta naivioji sąmonė, kai ji šiuose skirtumuose įžvelgia prieštaravimą. Vienintelis dalykas, dėl kurio mes nesutinkame su Hėgeliu, yra tas, kad Hėgelis skirtingas filosofines perspektyvas supranta kaip elementus organiškos sistemos arba vienovės, kurioje vienas elementas yra toks pat reikšmingas kaip kitas, ir kad jis dėl to teigia, jog būtinumas esąs svarbus visybės gyvavimui. Mes, priešingai, mėginame vėlesnes filosofines sintezes laikyti aukštesnių mąstymo formų pasekmėmis ir ryžtingai neigiame, kad dabartinės filosofijos ir filosofijos istorijos epochos yra dėsningai kilusios bei pakitusios pagal dėsnius, kurie remiasi dialektinio proceso būtinumu.

Kitaip tariant, filosofijos istorija saisto šiandien dabarties filosofą ne Hėgelio dialektikos nedūžtamų dėsnų būtinumu, bet filosofinė tradicija (kaip visos kitos tradicijos) išlaisvina bei išvaduoja žmogų. Atsakymas į filosofiška svarbų klausimą yra autentiškas mąstytojo atsakymas į tai, kas filosofijos istorijoje jau susidarė. Toks autentiškas atsakymas implikuoja mąstytojo pasirengimą įsiklausyti į tai, kas jau pasakyta, taip pat drąsą išlaikyti distanciją. Iš to kyla būtinybė kritikuoti praeitį filosofijoje. Tačiau ši kritika neturi būti suprantama nei kaip ryšių su praeitimi nutraukimas, nei kaip filosofijos istorijos atmetimas, bet kaip perėmimas (transformuojant ir pritaikant pasauliui, kuriame gyvename) to, kas mūsų paveldėta.

Kai kurie mąstytojai teigė, kad pagrindinis filosofijos trūkumas, kaip jis čia buvo nusakytas, yra tas, kad po to, kai buvo priimta Hėgelio patirties samprata, atsisakyta būtinumo apmąstyti patyrimą naujai, iš

absoliutaus žinojimo perspektyvos, būtinumo, kurį Hėgelis kategoriškai argumentavo. Iš tikrųjų mes giname nuomonę, kad būdas, kuriuo Hėgelis žmogaus patirtį iš naujo apmąsto ir transcenduoja, yra nepriimtinas. Vis dėlto ši negatyvi nuomonė nereiškia įsitikinimo, kad mūsų patirtis neturėtų būti iš naujo filosofinėje refleksijoje išgyvenama. Nes tik kritinė refleksija išgali mums padėti suprantant tikrąją mūsų patyrimo prasmę. Bet perspektyva, kurios ribose tai turi būti daroma, nėra absoliutus Absoliuto žinojimas, o visybės perspektyva, t. y. prasmės totalumas, kurį mes dabar galime suprasti. Šioje perspektyvoje žmogus gali savo paties būtį su visu jos potencialumu suprasti, gali jis kiekvieną savo būties modusą, kaip jis kiekvienoje patirtyje pasireiškia, palyginti su visų galimybių visuma, nes tik tokiu būdu suprantama šito būties moduso tikroji prasmė. Toliau taip pat glūdi šitos perspektyvos ribose tai, kad galima kiekvieną daiktą matyti, kaip jis pats atsiskleidžia. Nes tik šitos perspektyvos ribose, projektuojant daiktą į prasmės totalumą, gali būti parodomas atskleidžiamos visos daikto galybės taip, kad konkretus duotybės modusas, kaip jis surandamas tam tikroje patirtyje, gali pasirodyti tikrąja prasme.

Toliau buvo teigiama, kad filosofinė refleksija turi būti *kritiška*. Nors mes turime atmesti besąlygiškumą bei absoliutumą, mes, suprantama, nenusižengsime metodui bei griežtumui. Pirmasis, paskutinis ir ilgalaikis mūsų filosofinės refleksijos uždavinys — jokiomis aplinkybėmis nepriimti nepatikrinus išankstinio nusistatymo ir išvengti grynai savavališkų nuomonių, bet svarbias temas moksliskai garantuoti, tuo tarpu kai mes plėtojame savo aukščiau išreikštas nuomones iš pačių temų.

Tai mus priartina prie kito Hėgelio filosofijos sampratos elemento, kuris mums čia yra didžiausios svarbos, būtent prie idėjos, kad filosofiją reikia traktuoti kaip kritinę refleksiją, parentą žmogaus patyrimu. „Dvasios fenomenologijoje“ Hėgelis sako, kad filosofija — tai sąmonės patyrimo mokslas; ir kadangi sąmonės visų patirčių totalumas vadinamas „istorija“, tai filosofija yra proto žiūra į istorinį patyrimą, o pati istorija — filosofijos tapimu. „Dvasios fenomenologija“ nebuvo Hėgelio pirmas ketinimas visą istoriją įsprausti į iš anksto apibrėžtą logikos sistemą. Įvadas sako, kad filosofas neturi tapti skirtingų žmoniškų patirčių subjektu; jo uždavinys yra veikiau tas patirtis, kaip jas istorija jam pateikia, sukaupti ir iššifruoti. Atskleidžiant šią imanentinę patyrimo logiką, nėra daugiau išimtinai kreipiami žvilgsniai į mūsų mokslinių patirčių galybės būtinas sąlygas, kaip tai buvo Kanto „Grynojo proto kritikoje“; Hėgelio problemą veikiau sudaro klausimas, kaip yra galimas socialinis, moralinis, estetiškas ir religinis patyrimas, ir todėl klausimas, kaip galima iššifruoti pamatinę žmogaus situaciją pasaulio bei kitų žmonių atžvilgiu. Ką Hėgelis iš esmės norėjo pastūmėti į priekį, buvo socialinės santvarkos, ekonominės ir juridinės sistemos, meno kūriniių, mokslo, technologijos, etikos ir religijos supratimas, t. y. supra-

timas būdų, kuriais žmogus priešinasi savo būties apribojimams. Šiuo požiūriu suprantama, kodėl Hėgelis apibrėžia patyrimą kaip dialektinį judėjimą, vykstantį sąmonėje. Patyrimas čia daugiau nereiškia vien teorinio bei refleksinio mūsų kontakto su jusliniu pasauliu, kaip tai dar buvo Kanto teorijoje; žodis iš naujo įgauna „tragiškų“ atspalvių, kurie atsiranda šnekamojo kalboj, kai žmogus, pvz., kalba apie tai, ką jis pergyveno.

Vėliau Hėgelis interpretavo šią idėją idealistiškai ir kategoriškai grynė pažiūrą, kad filosofas ir tik filosofas mąstydamas gali pažinti tiesą apie visas patirtis, jas integruoti, įveikti ir iš šios išminties gilumos atskleisti tikrąją pasaulio istorijos prasmę, kuri kitiems žmonėms prieinama tik tikėjimu. Mes nesutinkame su šia idealistine interpretacija ir sakome, kad filosofija aktualizuoja esminę žmogaus galimybę ir kad dėl to nesąmonė tikėti, jog religinis, moralinis, politinis, juridinis, socialinis ir estetinis žmogaus gyvenimas, kaip ir vis kiti žmogaus egzistencijos modusai, galėtų būti vien filosofinės egzistencijos ribose visiškai išsemti.

Filosofija radikalai aiškina mūsų ikifilosofinį gyvenimą pasaulyje ir su juo. Ji atskleidžia dalį tiesos, kuri visuomet neišplėtota slypi mūsų gyvenime. Ji padaro tai, kad mūsų pradinė pasaulio ir mūsų „Aš“ samprata, paveldėta mūsų iš tradicijos, kuriai mes priklausome, virsta autentiška samprata. Tačiau filosofija nėra mūsų kasdieninių žinių apie pasaulį ir mūsų būtį pasaulyje tik tam tikra plėtotė: ji pirmiausia surado tas žinias. Nes jei mes pradedame kaip filosofai mąstyti ir sau filosofinius klausimus kelti, mes jau turime savo nuomones, sampratas, idėjas bei pažiūras, kurios visuomet taip pat gali turėti savo šaknis bei kilmę. Kaip kiekvienas iš savo paties gyvenimo žino, labai sunku išsivaduoti iš šito „natūralaus suprantamumo“ (Selbstverständlichkeit) valdžios, nes šie prietarai mums nesuvokiant užvaldo mūsų mintis. Dėl to čia būtina „redukcija“ bei „kritika“, ir šie procesai, Hėgelio teigimu, pasireiškia pirmiausia mūsų natūralių bei naivių įsitikinimų sugriovimu.

Vis dėlto problema yra žymiai sudėtingesnė, negu tai atrodo iš pirmo žvilgsnio. Tai tuoj pat paaiškės, atsižvelgus, kad ikifilosofinis gyvenimas nesutampa su pirmaisiais vaiko išpūdžiais ar primityvaus žmogaus pasaulėžiūra. Mūsų ikifilosofinio gyvenimo, būdingo visai natūraliai nuostatai, srityje mūsų gyvenimas, kuris šaknijasi mūsų būties-pasaulio (In-der-Welt-seins selbst) pirmučiausioje patirtyje, yra jau įvairiapusiškai „organizuotas“. Pradinėje patirtyje, kokia yra mūsų būtyje-pasaulyje, pasireiškia visoks pamatinis, bet ribotas patyrimas. Svarbiausios iš tų artikuluotų bei išplėtotų patyrimo sričių yra: mitas, religija, teologija, menas, politika, socialinė teorija, etika, mokslas, technologija ir apskritai mūsų „kultūra“. Kaip tik akivaizdoje šitų artikuluotų patyrimo sričių, kurios jau buvo išplėtos ikifilosofinėje patirtyje, filosofija turi nuolat ginti savo egzistencijos teisę.

Be dialektinio santykio tarp mano nuosavos filosofinės refleksijos ir skirtingų filosofinių srovių, kurios mūsų tradicijoje egzistavo anksčiau už mano nuosavą refleksiją, dar yra tolesnis skaičius santykių (kurie yra bent tiek reikšmingi kaip tik ką paminėti) tarp mano asmeninės filosofinės sampratos ir vienos arba daugelio formų nefilosofinių patirčių, kurios, apskritai kalbant, priklauso tam pačiam kultūriniam-istoriniam periodui kaip aš pats.

Tam tikru atžvilgiu būtų galima sakyti, kad filosofijos istorija yra ne kas kita kaip „dialektinis judėjimas“, kuriame žmogaus gyvenimo filosofinis matmuo nuolat mėgina ginti savo nuosavą egzistencijos teisę akivaizdoje visų patyrimo rūšių, kurios buvo sukeltos daugiausia jų nuosavos raidos. Filosofinis matmuo neatskiriamas nuo visko, kas žmogaus gyvenime yra ne filosofija. Šiuo atžvilgiu turi filosofinis matmuo suteikti nefilosofinėms patyrimo formoms galimybę nepriklausomoms nuo jo vystytis arba aiškiai ir pakartotinai filosofinei refleksijai priešintis arba stoti į opoziciją jos atžvilgiu. Kita vertus, mes vis dėlto turime suprasti, kad įvairios nefilosofinio patyrimo formos niekada nebus pajėgios perimti uždavinį filosofinės refleksijos, kuri kreipia dėmesį į visybę.

Kitaip tariant, pati filosofija neišgali tiesiogiai konstituoti prasmę. Tai yra kaip tik įvairių žmogaus patyrimo formų uždavinys. Tačiau kadangi šios yra ne filosofinės, negali jos konstituoti prasmės visiškai pagrįstu būdu. Patyrimas nori tapti protu, apie tai aiškiai nenusimanydamas. Be to, kiekvienas patyrimas suponuoja prasmės horizontą, kurio jis negali tematizuoti. Pasaulio daiktų suvokimas, mokslinis tyrimas, žmogaus susimąstymas apie savo likimą, visuomenės gyvenimas, meno kūrimas — visa tai dar ne filosofija, nors tai aiškiai kyla dėl proto. Filosofija, kuri iš esmės orientuota į šias įvairias patyrimo formas ir mėgina, kritiškai mąstydamas, išaiškinti jų tikrąją prasmę visybės ribose, žino, kad ji visa nei pradžioj, nei pabaigoj neturi priemonių, su kurių pagalba galėtų normatyviškai nurodyti, ką turi atlikti kiekviena artikuliuota patyrimo forma prasmės totalumo ribose. Vienintelis dalykas, ką filosofija žino, yra tai, kad prasmės pagrindimas visada jau prasidėjęs ir kad jis niekada visiškai nesužlugo, nors taip pat nebuvo visiškai sėkmingas. Filosofijos uždavinys — atskleisti šito proceso reikšmę prasmės totalumo perspektyvos ribose ir atskleisti būdą, kuriuo ši visybė tame nenutrūkstamame procese pasireiškia ir tuo pačiu laiku pasislepia.

Kokia prasme nefilosofinės patirtys yra filosofijos kilmė, turėtų dabar paaiškėti. Filosofija turi šiose patirtyse prasidėti ir tada mėginti jas transcenduoti visybės linkme. Vis dėlto šito santykio tarp filosofijos ir pradinio patyrimo neužtenka, kad būtų galima išaiškinti asmeninės filosofijos perspektyvos kilmę bei genezę. „Horizontalusis“ santykis tarp filosofinės refleksijos ir nefilosofinių patyrimo formų turi būti susietas su „vertikaliuoju“ filosofijos santykiu, t. y. su filosofijos istorija. Tai reiškia, kad ši filosofija, nors ji atsiranda iš naujo patyrimo, kuris daž-

nai jai svetimas, vis dėlto realizuoja savo giliausią projektą, kaip ir pastolius, kai ji įsitvirtina tradicijos tipiško filosofinio problemos horizonto ribose. Bet tai ji patiria tik tada, kai kritiškai atsigręžia į filosofijos istoriją.

III. Dėl ko filosofija?

Klausimas: dėl ko filosofija? — dvireikšmis, ir iš tikrųjų galima įvairiai motyvuoti, kodėl taip yra. Pirmiausia, jau daugelis mąstytojų, pradėdamas Aristoteliu, buvo tos nuomonės, kad filosofijos funkcija slypinti už jos pačios; filosofija nesanti kažkas, ką būtų galima apibrėžti pasakant, kokiam tikslui tai tarnauja. Sąvoka „funkcija“ — sistemų teorijos kategorija; kiekvienoje sistemoje galima nusakyti funkciją įvairių elementų, kurie ją sudaro. Faktas, kad filosofija tiria visybės prasmę, suponuoja, jog ji pati negali būti tos visybės elementas. Kadangi ši visybė yra *visos galimos* prasmės totalumas ir filosofija tiria tik tai, kas tiesiogiai su šia visybe santykinuoja, tai klausimas: „dėl ko filosofija?“ virsta *filosofiškai* bereikšmiu klausimu. Tai, žinoma, nereikia, kad šis klausimas galėtų būti, kaip mes vėliau pamatysime, neprasmingas universiteto dėstytojui, politikui, ekonomistui.

Antra, klausimas dviprasmiškas, nes jis gali būti suprstas dviem skirtingais būdais. Galima klausimą taip perskaityti: kam reikalinga filosofija? Bet galima jį ir šitaip suprasti: kam reikalinga *filosofija*? Antroji perskaitymo galimybė reiškia, kad filosofija yra kas nors panašaus į religiją arba galbūt kad ir mokslo rūšis. Bet gali būti pirmoji perskaitymo galimybė taip interpretuota, kad klausimas skambėtų: kodėl yra ir kodėl turi būti žmogaus gyvenime filosofinis matmuo? Šio straipsnio antroje dalyje turėtų paaiškėti mano argumentai, jog aš pirmąjį klausimą laikau prasmingu, o antrąjį — beprasmiu. Kadangi aš skiriu tam dalykui tam tikrą svarbą, vėliau prie jo aš dar sugrįšiu.

Trečia, pati sąvoka „filosofija“ dvireikšmė. Kiekvienas žinantis filosofijos istoriją dažnai patyrė išpūdį, kad filosofija iš tikrųjų yra mokslo rūšis arba disciplina, ir daugelis filosofų netgi kategoriškai teigė, kad filosofija esanti mokslų karalienė, visų mokslų mokslas, šiaip ar taip — mokslas, užimantis tarp visų kitų mokslų privilegijuotą vietą. Kartais filosofija buvo taip pat išivaizduojama lyg pasaulėžiūros įsikūnijimas ir tuo labai panaši į religiją. Be to, buvo mąstytojų, kurie filosofiją suprato kaip mokslinį pasaulėžiūros pamatą. Tačiau, pasak kitų mąstytojų, filosofija turėtų aprūpinti žmones moralės sistema, kažkuo, kas gali suteikti atramą, kai emancipacijos bei švietimo atmosferoje atsakoma nuosavos „primityvios“ religijos bei jos tikėjimo. Savo ilgoje istorijoje filosofija buvo traktuojama daugeliu kitų būdų, pradėdamas estetiniu ir baigiant politiniu. Ankstesniame skyrelyje mėginau paaiškinti, kodėl aš šias sampratas laikau nesusipratimais; mat visose šiose pažiūrose filo-

sofija mėgina neteisėtai ginti save pačią kaip pakaitą tikrai žmogiškoms patirtims ir tam tikroms prasmės sritims, kurios buvo tų patirčių pagrįstos. Todėl aš laikau nepriimtiniu, kad dabartinė filosofija mums galėtų pasiūlyti pasaulėžiūrą, kaip tai darė judaizmas arba krikščionybė. Taip pat visiškai klaidinga manyti, kad filosofija galėtų mus ap rūpinti moralinėmis taisyklėmis, tokiomis, kokias galėjo formuoti ankstesnė bažnyčia, pasitelkdama į pagalbą judaizmo, krikščionybės, graikų filosofijos ir Romos teisės elementus. Galiausiai laikau klaidinga tikėti, kad filosofija gali perimti mokslo funkciją, kurią mokslas, taip pat susiedamas matematiką ir sociologiją, renkasi. . .

Ketvirta, klausimas dvireikšmis, nes kiekvienas žmogus gali filosofijos baruose darbuotis, o kita vertus, jos gali ir turi būti mokoma bei išmokstama. Faktas, kad filosofijos galima mokyti ir kad buvo mokoma bei išmokstama, sukuria įspūdį, jog ji prilygsta mokslui su aiškiai apibrėžta objekto sritimi, tam tikra sąvokų struktūra ir tam tikru metodu. Toliau šis faktas rodo, kad yra mokytojų, kurie visa tai jau žino, ir, kita vertus, yra tų, kurie to dar nežino, ir kad mokymosi procese mokytojai perduoda savo žinias studentams. Galiausiai šis faktas įtikina, kad mokytojai disponuoja tik dviem alternatyvomis: autoritetu arba įrodymu. Nors negali būti paneigta, kad filosofijos gali ir turi būti mokoma bei išmokstama, tačiau ji neturi su disciplina nieko bendra: ji neturi aiškiai apibrėžiamos objekto srities, ji neturi visiems priimamos sąvokų struktūros, ir ji nesinaudoja nei loginiais, nei empiriniais metodais. Taip pat nėra pažiūrų, kurias būtų galima laikyti baigtinėmis ir kurias būtų galima perteikti studentams kaip galutinius rezultatus. Be to, taip pat nėra pažiūrų, kurių naudai būtų galima pateikti įrodymų, suprantant šį terminą griežta bei siaura prasme. Visa tai galima kildinti iš fakto, kad filosofija slypi žmogaus patyrimo kritiniame apmąstyme, kuris gilinasi į visybę, o ne į elementus, kurie tą visybę sukuria.

Savaime suprantama, aš neketinu čia teigti, kad filosofija užsiima niekuo arba kad ji pati gali būti metodiškai negriežta. Aš tik tvirtinu, kad filosofija gilinasi į tai, ko joks kitas mokslas netiria ir kad ji savo „tikslą“ siekia tokiu griežtumu, kuris iš esmės skiriasi nuo formaliųjų bei empirinių mokslų griežtumo. Mano dispozicijoje taip pat yra tezė, kad tiesa filosofijoje negali būti apibrėžta absoliutaus tikrumo prasme. Todėl filosofija negali būti suprasta kaip absoliutus mokslas. Aš manau, kad Dekartas klydo, sakydamas, kad, remiantis matematinėmis disciplinomis, besigilinančiomis į visus dalykus (*scientia omnium rerum*), negalima sukurti idealios mokslinės sampratos, kuri gali būti realizuota filosofijoje. Filosofija galbūt šiandien dar yra *episteme*, bet tikrai ne *science*.

Tačiau man taip pat atrodo, kad klausimą: „kam reikalinga filosofija?“ galima interpretuoti prasmingai, aiškinant įvairius būdus, kaip žmogus gali filosofiją plėtoti, ir atitinkamai taip pat aplinkybes, kuriose tam tikra žmogaus veikla gali būti laikoma filosofine.

Turbūt paaikėjo, kad ankstesniame skyrelyje buvo mėginama pateisinti teiginį, kad filosofinis matmuo yra esminis žmogaus tikrovės bruožas ir kad todėl kiekvienas suaugęs žmogus gali ir privalo šį matmenį kultivuoti. Jei filosofija yra jau įgyto patyrimo kritinis apmąstymas, tada filosofinis matmuo yra žmogaus viso, baigtinio supratimo neatskiriama dalis. Šio matmens ribose kiekvienas žmogus tikrina savo patyrimą, atsižvelgdamas į jo prasmę, taigi į tradiciją, kurios kontekste patyrimas realizuotas, t. y. kontekste apibrėžto prasmės lauko, kuris buvo įgytas anksčiau šito patyrimo, bet taip pat ir kontekste prasmės totalumo arba pasaulio, kuriame gyvena šis žmogus su savo amžininkais, ir galiausiai taip pat kontekste prasmės visybės, kuri šiuo metu gali būti suprasta Vakarų visuomenės, kuriai mes visi priklausome. Todėl filosofinis matmuo turi garantuoti, kad kiekvienas iš mūsų polemizuotų su tradicija, iš kurios jis išauga, nes kiekvienas žmogaus supratimas yra ir lieka tuo, kas gali būti suprasta tik esant mums šioje tradicijoje, kurioje individai bei individų grupės komunikuoja su pačia tradicija, kad galėtų tarp savęs komunikuoti.

Dabar galima lengvai patikėti, kad kiekvienas žmogus savo filosofinėje refleksijoje turi atsispirti į patyrimą, kurį jis pats, atsižvelgdamas į tradiciją, įgijo. Taipogi turi būti atsižvelgiama į tai, kad šis patyrimas nėra visiems tas pats, net jeigu visi tai pačiai tradicijai priklauso. Žymiai sunkiau paaikinti, kad kiekvienas žmogus tokiose refleksijose taip pat turi atsižvelgti į savo protėvių filosofinių apmąstymų „rezultatus“, jeigu bent kiek gali jis prie jų prieiti.

Kad šią teiginį pagrįščiau, norėčiau pirma pabrėžti, jog mūsų Vakarų kultūroje ankstesniųjų filosofinių refleksijų „rezultatai“ yra tapę mūsų tradicijos dalimi. Daugiausia per mūsų švietimo sistemą bei mūsų kultūros literatūrą yra perduodamos praeities didžiosios filosofinės idėjos kiekvienam, kas į mūsų kultūrą įsijungia. Be to, mūsų filosofinės tradicijos dalis buvo perimta beveik visų mokslų. Gali būti, kad dauguma žmonių Vakarų pasaulyje labai mažai žino apie tai, ką mes vadiname „filosofijos istorija“; bet būtų sunku paneigti, kad kiekvienas iš mūsų, filosofiskai apmąstydamas savo patyrimą, nesiremia gausa pažiūrų, kurios atsirado kaip ankstesniųjų kartų filosofinės refleksijos. Toliau turėtume pasakyti, kad, apibrėždami filosofiją kaip žmogaus jau sukaupto patyrimo kritinę refleksiją ir šią refleksiją laikydami esminiu viso žmogiškojo supratimo elementu, mes neketiname pašalinti galimybės, jog mūsų filosofavimas turi ne vien asmeninę reikšmę ir jog kai kurių refleksijos galėtų būti vertingos visiems kitiems žmonėms, kurie tame pačiame pasaulyje ir ta tradicija gyvena.

Mat nors tiesa, kad filosofinis matmuo yra kiekvieno suaugusio ir autentiško žmogaus gyvenimo esminis elementas, bet taip pat nemažesnė tiesa, kad mes dažnai vartojame sąvoką „filosofas“, kalbėdami apie tam tikrą žmonių grupę. Kai mes kalbame apie filosofus, turime galvoje daugiausia tuos, kuriems filosofija yra profesija, t. y. mes kalbame apie

tuos, kurie mūsų švietimo sistemoje moko jaunąją kartą filosofiskai mąstyti, aiškindami jai didžiąsias filosofines mūsų tradicijos idėjas, taipogi tai, kaip jos buvo praeityje plėtojamoms, ir apibūdindami filosofinę refleksiją, t. y. jos intenciją, jos metodus ir jos normas. Mat nors tiesa, kad filosofinis matmuo yra viso tikro žmogiškojo supratimo esminis elementas, tačiau taip pat tiesa, kad beveik niekas negali šio matmens prasmingai kultivuoti, jeigu tam uždaviniui nėra pakankamai pasirengęs. Būtinoms sąlygoms istoriniam-kritiniam reflektavimui turi būti žmogui perteiktos jo ugdymo procese mokymosi metu. Taigi yra žmonių, kurie padeda kitiems žmonėms šį matmenį aktyvinti. Kaip visi kiti mokytojai, tie filosofai panaudoja visų rūšių priemones; dėl šio matmens ypatingumo tos priemonės yra iš dalies istorinės, iš dalies istorinės teminės ir iš dalies metodinės. Tarp tų priemonių, kurios turėtų pratinti jaunąją kartą kritiškai mąstyti, svarbią vietą užima veikalai didžiųjų praeities mąstytojų, kurie patys mėgino savo kartos patyrimą kritiškai apmąstyti. Filosofijos dėstytojas, remdamasis tais veikalais, turi padėti savo studentams tikrą patirtį išgyti. Kas juose gali būti rasta, nėra nei pasaulėžiūra arba tikėjimo išpažinimas, nei metodinių žingsnių nuoseklumas, kurio, tiksliai laikantis, galima prieiti prie didelių ir svarbių minčių bei idėjų. Greičiau turi būti juose rasti klausimai, kurie verti svarstymo, taip pat paspirtys, kurios galėtų skatinti kritiškai apmąstyti svarbius klausimus.

Kai mes vartojame žodį „filosofas“, taikome jį dažnai tiems praeities mąstytojams, kurie tam tikroje eroje arba epochoje mėgino formuluoti savą visybės sampratą bei kiekvienos patyrimo srities funkciją tos visybės ribose. Tie didieji praeities mąstytojai, kurie, tiesą sakant, sukūrė tai, ką mes dabar vadiname „filosofijos istorija“, buvo dažnai filosofijos dėstytojai, bet ne visada; kai kurie nebuvo kada nors griežtai filosofiskai „išsimokslinę“. Koreliatyvi sąvokos „filosofija“ vartoseną yra vienu atžvilgiu žinomiausia; kita vertus, ji yra dvireikšmė, kelianti mums didžiausių sunkumų, nes ji duoda suprasti, kad filosofija yra kažkas panašu į religiją, moralės sistemą, mokslą, taigi kažkas, kas, gerai apibrėžus objektą, problematiką, pagrindines prielaidas, metodus ir t. t., gali būti išmokstama, kaip mokomasi matematikos arba biologijos. Todėl ši vartoseną sugestijuoja, kad filosofija yra tai, dėl ko visi tie, kas filosofijos moko, turi susitarti, koks jos turinys, sąvokų struktūra ir metodai.

Dabar man atrodo, kad kiekvienas, kas klausimą „Kam reikalinga filosofija?“ kelia, turi tiksliai nurodyti, kaip jis klausimą suprato. Tada bus taipogi įmanoma prasmingu būdu susidoroti su garsiąja pateisinamumo krize, į kurią filosofija nuolat patenka.

Kai dėl pastarosios problemos, aš visiškai sutinku su Lenku, jog čia nėra vietos tik negatyviam pesimizmui. Gali būti, kad absoliučios filosofijos laikai eina pro šalį, ir taip pat gali būti, kad didžiosios filosofinės sintezės laikai praėjo; vis dėlto būtų per daug užsimota kildinant

iš to universalų skepticizmą. Iš fakto, kad absoliučios sistemos „statytojai“ mėgino daryti tai, kas neįmanoma, ir dėl to turėjo patirti nesėkmę, neišplaukia, jog filosofinė refleksija nėra nei galima, nei reikalinga.

Man atrodo, kad filosofija pirmiausia turi būti suprantama esmine žmogaus galia. Filosofija negalės būti laikoma nereikalinga, kol mes puoselėsime norą turėti išsilavinusių žmonių, laisvai ir kūrybingai tęsiančių jos tradiciją.

Antra: kaip visose kitose esminėse žmogaus galiose, taip pat ir šioje žmogus turi būti išsilavinęs. Savo patyrimą kritiškai apmąstyti — tai menas, kurį mes visi iš principo valdome; tačiau vis dėlto lavinantis galima šią galią stiprinti. Ir šiuo požiūriu filosofijos mokymas negali būti laikomas nereikalingu. Jei kas nors suabejoja, ar reikia dėstyti filosofiją, tada reikėtų taip pat abejoti kalbų, literatūros, istorijos ir dailės mokymu. Mano nuomone, tokios mintys būtų vienodai absurdiškos.

Pabaigoje aš norėčiau išreikšti įsitikinimą, kad žmonių visuomenė negali gyvuoti be mąstytojų ir žmonių su giliomis bei plačiomis pažiūromis. Tačiau šių mąstytojų didžiosios idėjos neturėtų būti suvokiamos dogmatiškai, kaip religinis tikėjimas, arba ideologiškai interpretuojamas. Didžiosios idėjos gali inspiruoti bendriją, primindamos apie jos narių didžiąsias galias, taip pat ir apie jų ribotumus.

Todėl aš manau, kad filosofija, jeigu ji teisingai suprantama, niekada nėra patekusi į tikrą pateisinamumo krizę. Nes jei filosofija suprantama kaip įgyto patyrimo kritinis apmąstymas, tai ji niekada nepatyrė pateisinamumo krizės visuomenėse, kur istorinė sąmonė jau buvo išsivysčiusi. Suabejoti filosofijos reikšme bei funkcija šia prasme implikuotų pažiūrą, kad kiti gali komunikuoti. Mūsų ikifilosofiniame supratime, kuriuo buvo perduota mūsų tradicija, įgijo mūsų supratimas formą dialogo, kurio viduje klausymas bei šnekėjimas turi eiti ranka rankon. Filosofškai apmąstant mūsų patyrimą, mūsų supratimas praturtėjo nauju elementu: mėginimu pažvelgti į save iš šalies, tiksliau stebėti, mūsų įprastas nuomones bei prietarus kritiškai tikrinti, kontekste visos galimos prasmės totalumo, kokį mes dabar galime įsivaizduoti, kad šitokiu būdu galėtų atsirasti pagrįstas „matymas“.

Vykstant mano ikifilosofiniam dialogui su tradicija, pastarosios perėmimas implikuoja aktualią komunikaciją su mano amžininkais bei mūsų protėviais, tuo tarpu kai ši tradicija, kita vertus, įgalina efektyvią komunikaciją su tais, kurie jai priklauso. Kritiškai apmąstant šitokiu būdu įgytą patyrimą, komunikacija yra, suprantama, netiesioginė ir silpna; nes, kad galėčiau apgalvoti ir įsisąmoninti tikrą bei teisingą tradicijos prasmę, aš, kritiškai mąstydamas, išlaikau distanciją atžvilgiu to, ką aš pripažįstu su tais, kurie tos pačios tradicijos laikosi. Be to, kai kurios iš pradžių priimtose nuomonės, mūsų tradicijoje visuotinai pripažįstamos, galimas daiktas, yra demaskuojamos kaip gryni prietarai, o kitos naujai interpretuojamos. Čia atsiskiriu aš tuo būdu iš esmės

nuo tų, kurie, nors pripažįsta su manimi tą pačią tradiciją, vis dėlto gyvena ja jos kritiškai neapmąstydami ir dėlto nemėgindami jos tikrosios reikšmės mums pažinti. Bet mano kritinė refleksija atskleis šią reikšmę grynesne forma; ir tai atveria dar kartą naujas galimybes mums visiems. Šiuo pagrindu gali būti pradėtas atnaujintas ir prasmingesnis dialogas su mano amžininkais.

Tačiau, jeigu teisinga, kad filosofinė refleksija esmingai apima distanciją ir kritiką, tada taip pat suprantama, kodėl filosofų profesionalų diskusija — tai forma komunikacijos, kuri taip pat esmingai implikuoja distanciją, įtampą ir nesutarimą.

Yra vienas atvejis, kuriame pasakymas „pateisinamumo krizė“ liečia filosofiją: kai filosofija nepajėgia užkirsti kelio įvairioms žmogaus patyrimo formoms tapti visiškai savimi patenkintomis. Kaip mes visi žinome, buvo religijos, politikos ir mokslo užtarėjų, kurie šią pažiūrą besąlygiškai ir kategoriškai gynė. Nors daugeliu atvejų nesunku paaiškinti, kodėl šie žmonės įgijo tokį įsitikinimą, vis dėlto taip pat teisinga, kad šie įsitikinimai paaiškina klaidingą požiūrį į žmogiškojo supratimo baigtinumą, lygiai kaip ir esminę funkciją, kuria turi pasižymėti žmogiškojo supratimo kritinis apmąstymas, kai mūsų supratimas privalo išlikti autentiškas.

IV. Keletas samprotavimų dėl filosofų specialistų diskusijos

Šiame skyriuje aš norėčiau dar šiek tiek pasakyti apie diskusiją tarp tų, kurie kokiu nors būdu darbuojasi filosofijoje kaip specialistai. Į sąvoką „filosofas specialistas“ aš įjungiu visus tuos, kurie siekia išlaikyti filosofinį matmenį savo meto žmonių gyvenime, šiek tiek sustiprindami mūsų visų filosofinės refleksijos autentiškumą, taip pat tuos, kurie publikacijomis ir asmenine veikla mano gali esmingai prisidėti prie viešųjų diskusijų. Čia aš apsiribuoju šia mąstytojų grupe, nes jie mūsų dabartiniame pasaulyje betarpiškiausiai įtraukti į filosofinę diskusiją; tai įrodo jų dažni susitikimai, suvažiavimai, periodiniai leidiniai, žurnalai ir publikacijos.

Aš žiūriu į filosofinę diskusiją kaip į priemonę besidarbuojantiems filosofijoje tarpusavyje susikalbėti. Jeigu tai teisinga, tada galima tikėtis, kad filosofinė diskusija turi kažką bendra su kitomis komunikacijos formomis.

Kita vertus, kai filosofija laikoma tuo, ko galima mokyti ir išmokyti, t. y. kaip universiteto studijų dalis, tada vėl sunku pripažinti, kaip būtų galima kalbėti apie pateisinamumo krizę. Nors būtų galima manyti, kad visi suaugę amerikiečiai gali angliškai kalbėti ir rašyti, anglų kalba ir literatūra lieka teisėtu dėstymo dalyku mūsų aukštesnėse mokyklose. Analogiškai būtų galima teigti, kad, nors iš principo visi žmonės gali filosofuoti anksčiau išaiškintu būdu, vis dėlto filosofija

lieka teisėtu dėstymo dalyku universitete. Iš tiesų filosofinis matmuo žmogaus gyvenime suponuoja suaugusią, brandžią žmogišką būtybę, nes tik suaugusieji gali kritiškai pažvelgti į tradiciją, su kurios pagalba jie įprasmina savo autentišką patyrimą. Dėl to, kitaip negu kitos mokymo disciplinos, filosofija gali būti universitete geriausiai dėstoma.

Kai filosofija suprantama kaip žmonių visuomenės didžiosios ir giliosios idėjos, tada vėl aišku, kad filosofija negali patekti į pateisinamumo krizę, jei ta visuomenė turi žmogiškai vystytis. Mat man atrodo, kad save gerbianči žmonių visuomenė negali gyvuoti, neturėdama narių, kurie pajėgtų plėtoti naujas ir didžias idėjas.

Pagaliau jei mes filosofiją laikome sistemiškai išplėtotą pasaulio koncepcija, kuri, kaip sistema su universaliai priimtinomis pažiūromis, pateikiama žmonių bendrijos nariams, tada filosofija turi patekti į pateisinamumo krizę, nes filosofija supranta save klaidingai. Kas suvokia filosofiją šitaip, tas supainioja ją arba su sekuliarizuota religija, arba su universaliu mokslu. Mano nuomone, filosofija nereikalinga kaip sistema ir pasaulėžiūra. Tačiau ši tezė nereikia, kad mes negalime nieko išmokti iš tų, kurie tokias sistemas sukūrė. Aš tik sakau, kad, jei mes ko nors mokomės iš praeities filosofo ir jo filosofinės sistemos, mes tai darome, nepaisydami jo išplėtos sistemos.

Tačiau dar yra kitas šiuo požiūriu reikšmingas momentas. Nors mes dažnai pozityviai apie komunikaciją kalbame, vis dėlto negali būti paneigta, kad kiekviena žmonių komunikacijos forma turi nemažų sunkumų ir kad šiandien mūsų dispozicijoje esančių modernių komunikacijos priemonių gausybė ir aukšta kokybė iš esmės nekeičia fakto, jog mūsų dabartiniame pasaulyje komunikacija tarp mūsų dėl to dažnai apsunkinama, ir mes, priklausydami tai pačiai tradicijai, daugiau nepriklausome tam pačiam pasauliui.

Kai komunikacija sutrinka ir negalima vieniems kitų suprasti, sakoma, jog *nematoma*, ką kitas tikina ar mėgina įrodyti. Šiuo atveju neįmanoma suprasti galimybių, kurias kitas demonstruoja. Galiausiai tai priklauso nuo fakto, kad pasaulis (arba apibrėžtas prasmės totalumas), apie kurį kitas kalba, nėra joks pasaulis, kuriame būtų galima prasmingai gyventi, t. y. pasaulyje yra tikrų galimybių tik jam pačiam. Mūsų vakarietiškoji tradicija tapo dabar daugelio „pasaulių“ ir „kalbų“ mišiniu, iš kurio kiekvienas individas ar kiekviena individų grupė pasirenka tam tikrus „pasaulius“ ir tam tikras „kalbas“, kitus menkai vertindamas ar netgi atmesdamas. Kai ieškome geresnių komunikacijos būdų, mes tik retai keliame klausimą apie vieno žmogaus pasirėngimą kalbėti su kitu. Mes taip pat netyrinėjome klausimo, kaip galime daugiau ir geriau panaudoti komunikacijos priemones, kai praktiniu požiūriu tai būtina reikalinga. Mes netyrinėjome klausimų, kurie galėtų mums padėti nustatyti logines, metodines ir retorines priemones, darančias mūsų diskusijas efektyvesnes, kai tai taip pat yra aiškiai reikalinga. Mes iš

tikrųjų daugeliu atvejų ieškome galimybės transcenduoti situaciją, kurioje negalima prasminga komunikacija, nes mes visi teikiame pirmenybę tam tikram prasmės horizontui arba pasauliui, kurio kiti jau negali arba dar negali žinoti. Aš įsitikinęs, kad ypač šiandien diskusija tarp filosofų specialistų pasunkėjo, nes mes ne visada turime galvoje tą patį pasaulį.

Dažnai sakoma, kad ypač nesutampa filosofų specialistų nuomonės. Tai, aišku, ne visiškai teisinga. Nors nuomonių skirtumai dideli, filosofai specialistai sutaria daugelyje pažiūrų, ypač tų, kurios liečia pačią filosofiją. Aš manau, kad visi tie iš mūsų, kurie dėsto filosofiją, sutinka, jog filosofija nėra religijos rūšis ir jog ji taip pat nėra mokslas, analogiškas matematikai, fizikai ar biologijai, nors galbūt filosofija gali turėti kai kurių religijos ir mokslo aspektų. Mes taip pat sutariame klausimu, kad ne visas mąstymas yra filosofinis ir kad ne kiekviena refleksija pretenduoja būti filosofine. Filosofija — gana specifiška refleksija, ir ji, apmąstydamą patyrimą, turi laikytis tam tikrų normų bei kriterijų, kad galėtų būti kritiška. Pagaliau aš manau, kad mes visi sutariame, jog filosofinė refleksija turi būti traktuojama kaip kažkas esminga žmogui. Iš principo gali visi žmonės filosofškai reflektuoti; filosofinė refleksija susijusi su kiekvieno žmogaus autentiškumu bei autonomija, nes ji vaidina lemiamą vaidmenį žmogui siekiant surasti savą poziciją tradicijos ribose.

Tačiau vis dėlto teisinga, kad vienas būdingiausių dabartinės filosofinės panoramos bruožų yra gausybė skirtingų filosofinių pažiūrų, kurios ginamos įvairių mokyklų bei srovių, ir pastarųjų ribose dar galima rasti bet kurį kiekį įvairių individualių pažiūrų. Kiekvienas, nesantis filosofu specialistu, negali išvengti sumišimo dėl šios būklės ir fakto, kad filosofai specialistai neatrodo dėl to susirūpinę. Nefilosofų sumišimo priežastis paaiškės, palyginus situaciją filosofijoje su tariamai tokia pat situacija, pvz., fizikoje. Čia taip pat kartais yra nuomonių skirtumų. Jei pastarieji liečia svarbias temas, tada šiems skirtumams įveikti kviečiami suvažiavimai ir keičiamasi idėjomis, panaudojant asmeninius kontaktus bei publikacijas. Filosofijoje, atrodo, priešingai, niekas nė nemano panašių priemonių imtis.

Tačiau nefilosofai žiūri į tikrąją situaciją filosofijoje nevisiškai objektyviai. Kiekvienas, kas orientuojasi filosofijos istorijoje, žino, kad filosofinių pažiūrų gausybė (arba gausybė filosofinių pažiūrų, kaip jos plėtojosi per pastaruosius 2000 metų, arba gausybė pažiūrų, kurios ginamos tuo pačiu laiku vienoje epochoje) buvo kliuvinys daugeliui didžiųjų praeities filosofų. Taip pat negali būti paneigta, kad šiandien tiek nacionaliniu, tiek internacionaliniu mastu imamasi žygių filosofinius nesutarimus įvertinti bei įveikti. Praeityje mąstytojai, kaip antai Dekartas, Leibnias, Kantas, Natorpas, Huserlis, Raselas, Vitgenšteinas, Šlikas ir Karnapas, mėgino „suskilusį“ filosofijos charakterį suprasti ir sėkmingai įveikti, tuo tarpu dabarties filosofijoje, atrodo, šią nuomonę gina

dauguma fenomenologų, filosofų-analitikų ir loginių pozityvistų, kurie visi tiki arba mokslinė filosofija, arba filosofija kaip griežtu mokslu.

Aš jau atkreipiau dėmesį į tai, kad pirmasis filosofas, laikęs praeities filosofinių sistemų gausybę filosofijos raidos būtinybe, buvo Hėgelis, kuris savo „Dvasios fenomenologijoje“ filosofinių sistemų skirtinumą suprato kaip pažangų tiesos vystymąsi. Bet pats Hėgelis taip pat pripažino, kad šie skirtumai galiausiai turėtų būti įveikiami ir kad šis vystymasis orientuojasi į absoliuto absoliutųjį žinojimą. Nuo 1830 metų tik nedaugelis filosofų priėmė Hėgelio poziciją be esminių pakeitimų; tačiau skaičius tų, kuriems šios pažiūros padarė įtaką, buvo palyginti didelis. Šie filosofai sutinka su Hėgeliumi, kad buvusių filosofinių sistemų gausybė gali būti suprantama kaip pažangus tiesos vystymasis. Tačiau jie ginčija, kad nauja filosofinė sintezė turėtų būti anksčiau išplėtotos filosofinės sistemos būtinas padarinys. Jų nuomone, vėlesnė filosofinė sintezė yra tik laisvas ir galimas ankstesnio mąstymo padarinys. Vis dėlto šie filosofai kartu su Hėgeliumi žiūri į praeities filosofinių pažiūrų didelę gausybę ne tik kaip į kažką „normalaus“, bet taipogi kaip į tai, kas filosofijai yra esminga, nes ši gausybė yra būtinas padarinys tiek žmogaus istoriškumo, tiek fakto, jog filosofo apmąstomas patyrimas vyksta pasaulyje, kuris pats nuolat kinta bei vystosi. Kai dėl dabartinių filosofinių pažiūrų gausybės, tai šie filosofai irgi gina nuomonę, jog šis fenomenas iš tikrųjų reikalauja mūsų dėmesio bei nuolatinės filosofinės refleksijos.

Asmeniškai aš linkstu į tik ką aprašytą poziciją, bet esu įsitikinęs, kad nereikėtų per daug pergyventi dėl filosofinių pozicijų gausybės. Jei filosofija kritiškai apmąsto žmonių sukauptą bei įgytą patyrimą ir jeigu teisinga, kad šis patyrimas slypi prasmės totalume arba pasaulyuose, kurių mes daugiau universaliai neišgyvename, tada, man atrodo, gali būti lengvai suprantamas tam tikras skaičius filosofinių pažiūrų (net jeigu to kas nors ir nepageidauja). Juk mes arba visi turime tą pačią patirtį, arba išgyvename tą patį pasaulį, arba esame vienodai jautrūs įvairioms patyrimo sritims, arba esame vienodai imlūs didžiųjų praeities filosofijų nūdienei svarbai. Pagaliau man taip pat aišku, kad nėra visuotinai tinkančių kriterijų, su kurių pagalba būtų galima nustatyti, kada ir kokiomis sąlygomis refleksija turi būti laikoma kritine.

Remdamasis visybiškumu pasaulio, kuriame mes gyvename, taip pat palyginti dideliu visokeriopu viena nuo kitos nepriklausomų patyrimo sričių, kurios mums pateikia šį visybišką pasaulį, aš manau, kad šiandien filosofijoje pirmenybė turėtų būti teikiama dialektinės vienovės reikalavimui, o ne pretenzijoms plėtoti visiems vieningą filosofiją. Tačiau ar būtų ieškoma izeities kuriant vieningą mokslinę filosofiją, ar — kam aš teikiu pirmenybę — būtų einama dialektinės vienovės filosofijoje linkme, man atrodo, kad visi sutaria, jog pirmasis ir reikšmingiausias žingsnis kiekviena iš šių dviejų kryptų suponuoja glaudų ir tiesioginį kontaktą bei gyvą dialogą tarp tų, kurie filosofijoje darbuojasi.

Jei filosofijos mokymas privalo mūsų dabartiniame pasaulyje dar vieną funkciją turėti, ji niekada nebus realizuota neplėtojant atviro dialogo tarp tų, kurie savo gyvenimą paskyrė didžiuliam uždaviniui padėti kitiems jų nuosavas mintis suprasti.

Aš visada su džiaugsmu mokiausi filosofijos ten, kur ne visi filosofijos dėstytojai tos pačios krypties laikėsi, ne vienodu būdu mąstė ir ne į tą patį patyrimą gilinosi. Labai diferencijuotame filosofijos fakultete palyginti lengva išvengti įspūdžio, kad filosofijos mokymasis — tai ieškojimas stereotipiškų atsakymų į stereotipiskus klausimus. Tokioje aplinkoje studentas greit įsitikina, kad filosofija turi mažai bendro su religija ir, kita vertus, nėra mokslo rūšis. Pavojus, kad mokytojai priimes studentams savo doktriną, yra ten minimalus, ir daugelis studentų lengvai susiras dėstytojus, kurie turi panašų patyrimą, kaip ir jie patys, ir apie jį taip mąsto, kad paskatina ir kitus kritiškai mąstyti. Mano nuomone, klaidinga manyti, kad visi studentai tikrą patyrimą įgijo su mokslo pagalba, lygiai taip pat klaidinga manyti, kad jie visi tikrą patyrimą įgijo su religijos, jos moralės sistemos arba su menų pagalba. Bet jeigu taip yra ir jeigu tai teisinga, kad tik ten, kur žmonės turi tikrą patyrimą, susidaro erdvė filosofinei refleksijai, tada atrodo tikslinga supažindinti studentus su filosofija diferencijuotuose filosofijos fakultetuose.